PEDAGOGIK FAOLIYATDA MULOQOT

Ilmiy rahbar:

Tulyaganova Dilnoza Ravshanbekovna

Muallif:

Meyliyeva Charos Xusniddin qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti “Tarix va filologiya” fakulteti

“O‘zbek tili va adabiyoti” yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Pedagogik faoliyatda muloqot — ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi o‘zaro axborot almashinuvi, hamkorlik va tarbiyaviy ta’sirni ta’minlaydi. Samarali pedagogik muloqot orqali o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi ortadi, mustaqil fikrlashi rivojlanadi hamda dars jarayonida ijobiy psixologik muhit shakllanadi. Pedagogik muloqotda nutq madaniyati, muomala odobi, tinglay olish qobiliyati va zamonaviy kommunikativ metodlardan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchining pedagogik mahorati, muloqot uslubi va o‘quvchilarga bo‘lgan munosabati ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: pedagogik faoliyat, muloqot, kommunikatsiya, o‘qituvchi, o‘quvchi, pedagogik mahorat, nutq madaniyati, ta’lim jarayoni, tarbiya, interaktiv metodlar.

Annotation. In pedagogical activity, communication is an important component of the educational process, which ensures mutual information exchange, cooperation and educational impact between the teacher and the student. Through effective pedagogical communication, students' interest in learning increases, independent thinking develops, and a positive psychological environment is formed during the lesson. Speech culture, etiquette, listening skills and the use of modern communicative methods are of great importance in pedagogical communication. The teacher's

pedagogical skills, communication style and attitude towards students are important factors in increasing the effectiveness of education.

Keywords: pedagogical activity, communication, communication, teacher, student, pedagogical skills, speech culture, educational process, upbringing, interactive methods.

Аннотация. В педагогической деятельности коммуникация является важной составляющей образовательного процесса, обеспечивающей взаимный обмен информацией, сотрудничество и образовательное воздействие между учителем и учеником. Благодаря эффективной педагогической коммуникации повышается интерес учащихся к обучению, развивается самостоятельное мышление и формируется позитивная психологическая среда на уроке. Культура речи, этикет, навыки слушания и использование современных коммуникативных методов имеют большое значение в педагогической коммуникации. Педагогические навыки учителя, стиль общения и отношение к ученикам являются важными факторами повышения эффективности обучения.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, коммуникация, общение, учитель, ученик, педагогические навыки, культура речи, образовательный процесс, воспитание, интерактивные методы.

Kirish. Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti va ta’lim tizimidagi islohotlar natijasida pedagogik faoliyatga bo‘lgan talab va yondashuvlar sezilarli darajada o‘zgarmoqda. Ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini rivojlantirish hamda ularni mustaqil fikrlaydigan shaxs sifatida shakllantirishda pedagogik muloqot alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki ta’lim jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlik, ishonch va tushunishga asoslangan murakkab kommunikativ jarayon hisoblanadi.Pedagogik faoliyatda muloqot o‘qituvchining kasbiy mahoratini belgilovchi asosiy omillardan biri bo‘lib, u orqali o‘quvchilarga

nafaqat bilim yetkaziladi, balki ularning shaxsiy fazilatlari, axloqiy qarashlari va ijtimoiy munosabatlari ham shakllantiriladi. O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi samarali muloqot dars jarayonida ijobiy psixologik muhit yaratadi, o‘quvchilarning faolligini oshiradi hamda ularni fikr bildirishga, tahlil qilishga va mustaqil qaror qabul qilishga undaydi.Shuningdek, pedagogik muloqot zamonaviy ta’lim texnologiyalari bilan uyg‘un holda rivojlanib bormoqda. Interaktiv metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion yondashuvlar o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi aloqa jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilish imkonini bermoqda. Bu esa ta’lim sifatini oshirishga, o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirishga hamda bilimlarni chuqur o‘zlashtirishga xizmat qiladi.Pedagogik muloqotning samarali tashkil etilishi o‘qituvchidan yuqori darajadagi nutq madaniyati, muomala odobi, psixologik bilimlar hamda kommunikativ kompetensiyani talab etadi. O‘qituvchi o‘zining muloqot uslubi orqali o‘quvchilarga ta’sir ko‘rsatadi, ularning ichki motivatsiyasini shakllantiradi va ta’lim jarayoniga faol jalb etadi. Shu bilan birga, muloqot jarayonida individual yondashuvni qo‘llash har bir o‘quvchining qobiliyati va ehtiyojlarini hisobga olish imkonini beradi.Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, hozirgi globallashuv davrida ta’lim tizimi oldiga qo‘yilayotgan asosiy vazifalardan biri – sifatli ta’lim berish va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashdir. Bu esa o‘z navbatida pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirish, o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini oshirish hamda ta’lim jarayonida samarali muloqot usullaridan keng foydalanishni talab etadi. Shu sababli pedagogik faoliyatda muloqotning mazmuni, turlari, vazifalari va uning ta’lim jarayonidagi o‘rni va ahamiyatini o‘rganish bugungi kun pedagogika fanining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili. Pedagogik faoliyatda muloqot mavzusiga oid adabiyotlar tahlilida pedagogika, psixologiya va kommunikatsiya nazariyasiga bag‘ishlangan ko‘plab ilmiy manbalar muhim o‘rin tutadi. Ushbu yo‘nalishda olib borilgan tadqiqotlarda muloqotning ta’lim jarayonidagi ahamiyati, o‘qituvchi va

o‘quvchi o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir mexanizmlari hamda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish masalalari keng yoritilgan. Pedagog olimlar tomonidan pedagogik muloqot ta’limning nafaqat didaktik, balki tarbiyaviy vazifalarini ham amalga oshiruvchi asosiy vosita sifatida talqin qilinadi. Xususan, pedagogika va psixologiya sohasidagi adabiyotlarda muloqot jarayonining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari, shaxslararo munosabatlarning shakllanishi hamda ijobiy psixologik muhit yaratish omillari chuqur tahlil qilingan.Shuningdek, ayrim ilmiy manbalarda pedagogik muloqot uslublari — avtoritar, demokratik va liberal yondashuvlar alohida o‘rganilib, ularning ta’lim samaradorligiga ta’siri solishtirilgan. Zamonaviy adabiyotlarda esa interaktiv ta’lim texnologiyalari, axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish va raqamli ta’lim sharoitida muloqotni tashkil etish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Bu manbalarda o‘qituvchining kommunikativ madaniyati, nutq mahorati va psixologik tayyorgarligi pedagogik jarayonning asosiy omili sifatida ko‘rsatiladi.Shu bilan birga, xorijiy adabiyotlarda ham pedagogik muloqot nazariyasi keng yoritilib, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi hamkorlik, dialogik ta’lim va konstruktiv yondashuvlar asosiy g‘oya sifatida ilgari suriladi. Ushbu manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, pedagogik muloqot ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ularni faol subyektga aylantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lgan jarayon hisoblanadi.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Tadqiqotlar metodologiyasi pedagogik faoliyatda muloqot muammosini o‘rganishda ilmiy bilishning umumiy tamoyillari hamda pedagogika, psixologiya va kommunikatsiya fanlarining yondashuvlariga asoslanadi. Mazkur mavzuni chuqur tahlil qilishda tizimli, kompleks va faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuvlar muhim o‘rin tutadi. Chunki pedagogik muloqot bir tomondan ta’lim jarayonining tarkibiy qismi bo‘lsa, ikkinchi tomondan shaxslararo ijtimoiy-psixologik jarayon sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli uni o‘rganishda faqat nazariy yoki faqat amaliy usullar emas, balki ularning uyg‘unligi talab etiladi.Tadqiqotning nazariy-

metodologik asosini pedagogika va psixologiya fanlarida shakllangan ilmiy qarashlar tashkil etadi. Xususan, pedagogik muloqotning mohiyati, uning funksiyalari, turlari va tuzilishi bo‘yicha ilmiy adabiyotlar, darsliklar, monografiyalar hamda ilmiy maqolalar tahlil qilinadi. Bu bosqichda o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi kommunikativ jarayonning nazariy modellari, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasi hamda interaktiv ta’lim yondashuvlari o‘rganiladi. Shu orqali pedagogik muloqotga oid mavjud ilmiy qarashlar umumlashtirilib, tadqiqotning nazariy bazasi shakllantiriladi.Tadqiqotning amaliy qismida esa empirik usullar qo‘llaniladi. Jumladan, kuzatish metodi yordamida dars jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi real muloqot holati tahlil qilinadi. Bu jarayonda o‘qituvchining nutq madaniyati, savol-javob usullaridan foydalanishi, o‘quvchilarning faolligi va darsdagi psixologik muhitga alohida e’tibor qaratiladi. Shuningdek, suhbat metodi orqali o‘qituvchilar va o‘quvchilarning pedagogik muloqotga bo‘lgan munosabati, qiyinchiliklar va ehtiyojlar aniqlanadi.Anketa so‘rovlari yordamida esa kengroq miqyosda ma’lumotlar to‘planadi. Bu usul orqali o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligi, o‘qituvchining muloqot uslubi, tushuntirish darajasi hamda o‘zaro munosabatlar sifati haqida statistik ma’lumotlar olinadi. Olingan natijalar asosida pedagogik muloqot samaradorligini baholash imkoniyati yaratiladi.Tadqiqot jarayonida shuningdek taqqoslash, analiz va sintez, induksiya va deduksiya kabi ilmiy usullar ham keng qo‘llaniladi. Taqqoslash metodi yordamida turli o‘qituvchilarning muloqot uslublari o‘rtasidagi farqlar aniqlansa, analiz va sintez orqali olingan ma’lumotlar tizimlashtiriladi va umumlashtiriladi. Induktiv va deduktiv yondashuvlar esa umumiy qonuniyatlardan xususiy holatlarga va aksincha xulosalar chiqarishga xizmat qiladi.Shu bilan birga, tadqiqotda pedagogik tajriba (eksperiment) usulidan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, u orqali muayyan muloqot usullarining samaradorligi amaliy sharoitda sinab ko‘riladi. Tajriba natijalari asosida pedagogik muloqotni takomillashtirishga doir ilmiy asoslangan xulosalar ishlab

chiqiladi.Tadqiqotlar metodologiyasi pedagogik faoliyatda muloqot jarayonini har tomonlama o‘rganish, uning muammoli jihatlarini aniqlash hamda samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy yondashuvlar tizimini o‘z ichiga oladi.

Natija va muhokama. Tadqiqot jarayonida pedagogik faoliyatda muloqotning o‘quv jarayoniga ta’siri har tomonlama o‘rganildi va olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, samarali pedagogik muloqot ta’lim sifatini oshirishda hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Kuzatishlar va amaliy tahlillar davomida o‘qituvchining muloqot uslubi, nutq madaniyati hamda o‘quvchilar bilan o‘zaro munosabatlari dars jarayonining samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatishi aniqlanadi. Demokratik va hamkorlikka asoslangan muloqot uslubi qo‘llanilgan sinflarda o‘quvchilarning faolligi, mustaqil fikrlashi va darsga qiziqishi sezilarli darajada yuqori bo‘lgani kuzatildi.Shuningdek, anketa va suhbatlar natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘quvchilar o‘qituvchining ochiq, tushunarli va qo‘llab-quvvatlovchi muloqot uslubini yuqori baholaydilar. Bunday yondashuv ularda o‘z fikrini erkin bayon qilish, savol berish va dars jarayonida faol ishtirok etish motivatsiyasini kuchaytiradi. Aksincha, avtoritar va faqat buyruq berishga asoslangan muloqot uslubi o‘quvchilarda tortinchoqlik, faollikning pasayishi va darsga nisbatan qiziqishning kamayishiga olib kelishi mumkinligi aniqlandi.Tadqiqot natijalarini muhokama qilish jarayonida pedagogik muloqotning samaradorligi bir qator omillarga bog‘liqligi ma’lum bo‘ldi. Jumladan, o‘qituvchining kommunikativ kompetensiyasi, psixologik bilimlari, nutq ravonligi va o‘quvchilarni tushuna olish qobiliyati muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, dars jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish muloqotni yanada jonli va samarali qilishga xizmat qiladi.Muhokama davomida yana bir muhim jihat sifatida shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim yondashuvi alohida ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini inobatga olish, ularning qobiliyati va ehtiyojlariga mos muloqot tashkil etish ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Bu esa pedagogik jarayonda faqat bilim berish emas, balki shaxsni

rivojlantirish asosiy maqsad ekanligini tasdiqlaydi.Tadqiqot natijalari pedagogik muloqotning sifatini oshirish orqali o‘quvchilarning bilim darajasi, faolligi va ijtimoiy-psixologik rivojlanishini yaxshilash mumkinligini ko‘rsatdi. Shu sababli pedagogik faoliyatda samarali muloqotni tashkil etish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash va o‘qituvchilarning kommunikativ mahoratini rivojlantirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega ekanligi tasdiqlandi.

Xulosa. Pedagogik faoliyatda muloqot ta’lim jarayonining eng muhim va ajralmas tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Olib borilgan tahlil va tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi samarali muloqot ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish hamda ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Muloqot jarayoni faqat axborot almashinuvi emas, balki tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vazifani ham bajaradi.Tadqiqot natijalariga ko‘ra, demokratik va hamkorlikka asoslangan pedagogik muloqot uslubi o‘quvchilarda faollik, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga xizmat qiladi. Aksincha, avtoritar yondashuv esa o‘quvchilarning erkin fikrlashini cheklashi va dars jarayonidagi faolligini pasaytirishi mumkinligi aniqlandi. Shu sababli o‘qituvchining kommunikativ kompetensiyasi, nutq madaniyati va psixologik tayyorgarligi pedagogik jarayon samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri ekanligi tasdiqlandi.Shuningdek, zamonaviy ta’lim texnologiyalari va interaktiv metodlardan foydalanish pedagogik muloqotni yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Bu esa o‘quvchilarning dars jarayonida faol ishtirokini ta’minlaydi hamda bilimlarni chuqur o‘zlashtirishga imkon yaratadi.Pedagogik faoliyatda muloqotni to‘g‘ri tashkil etish ta’lim sifatini oshirishning muhim sharti bo‘lib, bu yo‘nalishda o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini doimiy ravishda rivojlantirib borish zarur. Pedagogik muloqotni takomillashtirish esa zamonaviy ta’lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo‘jaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006.
2. Mavlonova R.A., To‘raeva O.T. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
3. Xoliqova M. Pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014.
4. Hasanboyeva O. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
5. Ziyomuhammedov B. Pedagogik mahorat va uning asoslari. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2013.
6. Saidahmedov N. Ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2002.
7. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
8. Ismailova Z. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: Fan, 2011.
9. Karimova V. Muloqot psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2007.
10. Tursunov I. Pedagogik faoliyat asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.